

ЈЕРОТИЈЕ Н. ВУЈИЋ

ЗАШТИТА И СМЕШТАЈ АРХИВАЛИЈА СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ ПЕРИОДА У ВАЉЕВУ

Прошло је двадесет три године откако је ослобођено Ваљево и читава Србија. За то време изградње социјалистичких односа у нашој заједници поред изабраних политичких органа у пуном замаху радне многобројне организације (предузећа, школе, библиотеке, музеји, историјски архиви) у којима радници према начелима самоуправљања руководе производном, просветном и културном делатношћу. Данас се већ многи грађани питају, а нарочито наши истраживачи, како се трудбеник из ваљевског краја укључивао у политички и економски живот, шта је све постигнуто у проширењу демократске основе народне власти и колико су радници унапредили производњу средствима социјалистичке заједнице. То је сасвим разумљиво: млади људи боље разумеју садашњицу ако добро познају прошлост своје земље, нарочито свог завичаја. Поред њих, радници увиђају да ће привредне организације боље и рентабилније пословати ако имају потпун и сређен архивски материјал уз марљиво вођење деловодног протокола, регистра и других средстава евиденције. Тада привредне организације неће водити непотребне и прескупе партице зато што ће на основу архивских докумената с лакоћом доказати да су потраживања поверилаца исплаћена о року, роба благовремено испоручена... Постоје примери у Ваљеву, Лазаревцу, на Убу и другим местима да су поједине радне организације добиле судски спор на основу докумената пронађених у сређеном и заштићеном архивском материјалу.

Архивски документи имају не само културно-политички значај већ и практичан, приватно правни значај. Заштитом писане документације у радним организацијама и у историјским архивима архивски радници доприносе заштити материјалних интереса заједнице, друштвених организација и грађана. То се види из рада Историјског архива у Ваљеву. За протеклих десет година овај Архив издао је 490 разних уверења на основу архивске грађе примљене од Ваљевског суда, укинутих срезова (Лазаревац, Уб, Милоница, Љиг, Осечина — Ваљевска Каменица) и од четири радне организације из Ваљева.

Поред политичких и економских политичара заинтересовани су за блиску прошлост истраживачи наше просветне и културне делатности. Ови истраживачи проучавају делатност све већег броја школа, библиотека, сеоских књижница, музеја, историјских архива, као што историчаре спорта (кошарке, тениса, логомета, бициклизма) интересује разграђивање спортских организација по нашим селима и учешће омладине у такмичењима.

Данас је све већи број грађана свестан да архивски документи представљају незаменљиве и основне изворе за проучавање друштвених, политичких, привредних и културних прилика у нашој земљи. Наши истраживачи често се жале да многи важни догађаји из даље и блиске прошлости нису довољно обрађени и познати због недостатка архивских докумената, најпоузданијих историјских извора. То значи да нећемо оживети прошлост ваљевског краја ако будемо занемаривали заштиту драгоцених докумената. Зато Историјски архив у Ваљеву наглашава свима грађанима а нарочито омладини са подручја Лазареваца, Уба, Мионице, Љига, Лајковца, Осечине и Ваљева: записници са седница општинских скупштина, радничких савета и управних одбора радних организација, уз статуте и правилнике о пословању, јесу прворазредни и неопходно потребни историјских извори. Исто тако приватна писма и дописнице историјских личности из прошлих ратова и народне револуције могу послужити истраживачима као драгоцени историјски извори.

Чим је основан јануара 1952. године, Историјски архив у Ваљеву скретао је више пута пажњу радним организацијама на свом подручју (уз поменуте општине, подручје Љубовије до краја 1955. године) да је Закон о државним архивима (Службени гласник НРС, бр. 1/51) прописао да је учинилац кривичног дела свако оно лице које уништи или оштети архивски материјал или га изнесе у иностранство без одобрења надлежне државне архиве, с намером да онемогући очување или коришћење у научне и друге општокорисне сврхе (чл. 41). Свако службено лице или приватни ималац кажњава се за прекршај затвором до 3 месеца или новчаном казном до 50.000 старих динара, ако учини следеће:

Не чува савесно архивски материјал, или га не обезбеди од квара или уништења; ако онемогућава државним (историјским) архивама да врше надзор, или не обавести ове архиве о архивском материјалу који се код њега налази; поред тога, ако онемогућава те архиве да се служе материјалом, или га оштете, или униште без претходног одобрења надлежног државног архива (чл. 42).

Док је Ваљевски архив скретао пажњу радним организацијама да заштите архивску грађу од штеточина, у овом Архиву нагомилавао се предратни материјал уз малу количину архивалија социјалистичког периода. Десетковани, али свагда драгоцени, судски фонд је још 1953. године смештен у два одељења на спрату и у приземне дућане старе општинске зграде (В. Мишића 10). Тада се није истинала неодложна обавеза Архива да што пре преузме огромне количине архивалија социјалистичког периода зато што је још постојао по који незаузет квадратни метар на таванима и у подрумима одбора и радних организација.

Неколико случајева ће осветлити прилике у којима је Ваљевски архив приморао радне организације да заштите архивски материјал. Заплена овог материјала пред зградом Народне банке у Ваљеву (преко пута гимназије) пре десет година:

Народна Република Србије
ДРЖАВНИ АРХИВ СРЕЗА ВАЉЕВО

Бр. 1168
7. X. 1957 год.

Ваљево

Директору Народне банке Ваљево

ПРЕДМЕТ: Шкартирање архивске грађе.

Извештавате се да је Државни архив Среза Ваљево личним увидом двојице службеника овог Архива, и то Љиљане Милић и Рада Јанковића установио да је

Народна банка у Ваљеву архивски материјал натоварила на камион у намери да га извезе из Ваљева, а да о свему томе није извештен Државни архив.

На основу Закона о државним архивима НР Србије, чл. 42, Ви сте обавезни да сачувате архивски материјал с тим што ће једна комисија Архива у Ваљеву евентуално шкартирати непотребан материјал.

Зато сте обавезни да искључите свако експедовање архивског материјала из Ваљева у друго место или у Отпад.

СФ—СН!

Секретар Државног архива Среза Ваљево²
З. М.

(Зора Милошевић)

После овога Народна банка је била принуђена да камион са архивским материјалом доведе пред зграду Архива у чијој је депо унесена сва грађа. Комисија Архива је одбацила непотребан материјал.

После девет дана пронађени су на ваљевској пијаци делови архивског фонда Дома народног здравља у Ваљеву:

Народна Република Србија
ДРЖАВНИ АРХИВ СРЕЗА ВАЉЕВО

Бр. 1220

16. X. 1957 год.

Ваљево

Дому Народног здравља
(За друга шефа)

Ваљево

Предмет: чување архивског материјала

Луче Вас је упознао службеник Државног архива са случајем продаје животињских намирница (паприке) које су увијене у листовима деловодних протокола из спремишта оперативне архиве Дома народног здравља у Ваљеву.

Према чл. 7 Наредбе о привременом осигурању архива, забрањено је свако уништавање, пресељавање из места у место, отуђење као и одабирање архиве или појединих његових списа без претходног одобрења надлежног државног архива. У овом случају надлежан је Државни архив среза Ваљево.

Зато Вас молимо да најкасније до 31. октобра ове године известите Државни архив среза Ваљево о томе шта сте установили у случају изношења архивског материјала, то јест деловодног протокола на ваљевску пијаци.

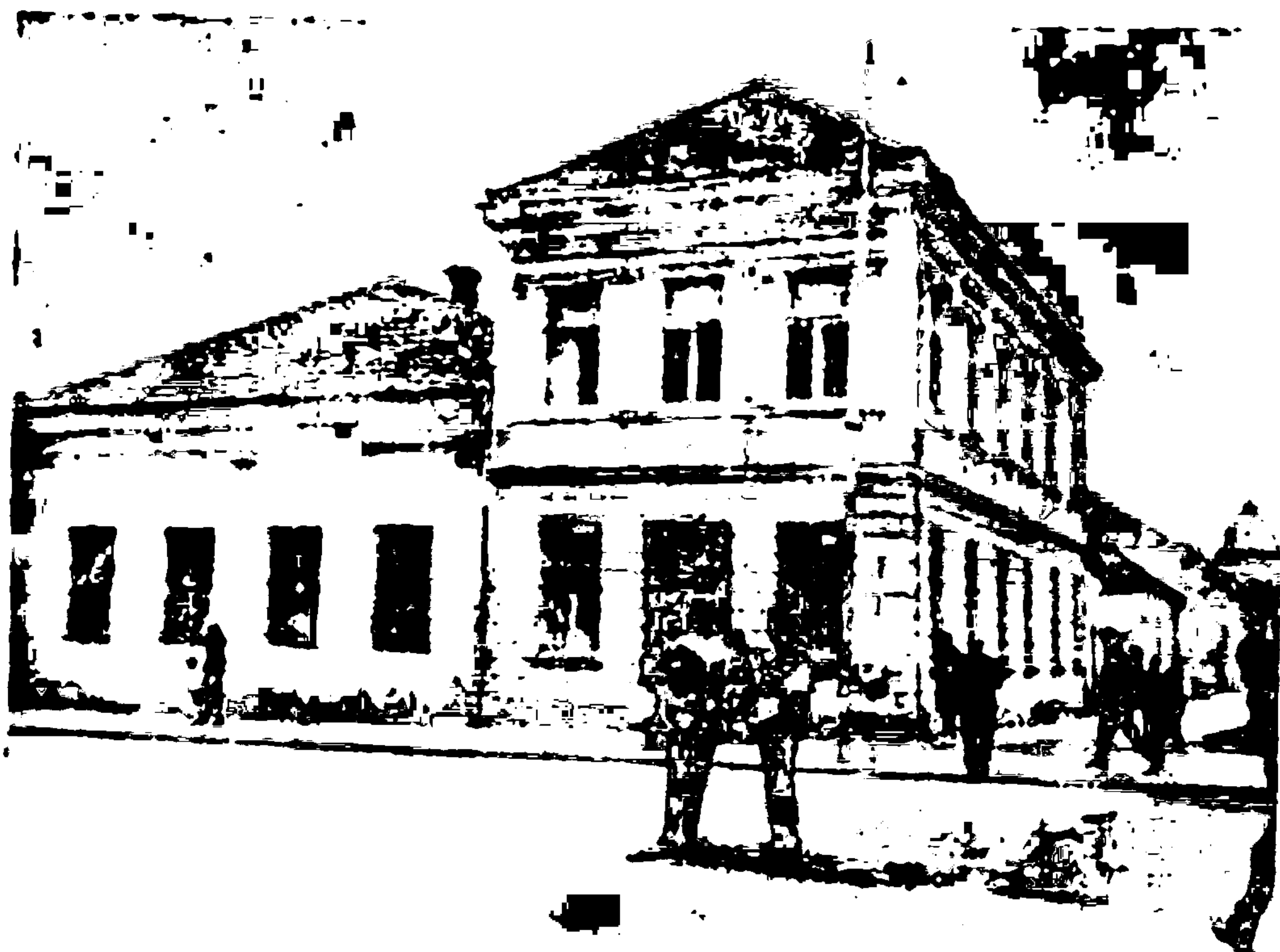
Смрт фашизму — Слобода народу!

Секретар Државног архива Среза Ваљево²
З. Милошевић, с. р.

(Зора Милошевић)

Ваљевски архив је дочекао 21. октобар 1957. године, али шеф Дома народног здравља није одговорио. До овог Архива допрла је примедба: „Ове архивске стенице не остављају нас на миру ... Немамо где да сместимо пацијенте, а сада треба да се бринемо о старом папиру...“ После тих примедби није се више на ваљевској пијаци појављивао архивски материјал Дома народног здравља. Пацијенти нису више стрепели да ће ваљевске домаћице читати дијагнозе...

Решењем Народног одбора среза Ваљево од 26 марта 1956. године преузео је овај Одбор у надлежност Градски државни архив у Ваљеву, с тим што оно преузимање врши са запосленим особљем затеченим на дан 1. септембра 1955. године. Колектив Архива примио је ово решење са надом да ће овај орган власти побољшати материјални положај Архива и обезбедити му магацин за смештај архивске грађе социјалистичког периода. Међутим, насупротив оваквом оптимизму за следеће

Зграде Историјског архива у Ваљеву

три године Архив је са својим архивалијама остао у старој општинској згради, у којој се под на првом спрату угиба, а греде и потпорни зидови попуштају. Године 1956. намењена је једна греда на таваници, што је службеницима укило самопоуздање да могу безбрижно ићи ходником до своје канцеларије. После тога намењена је таваница једне канцеларије да би службеници спокојно радили. Смештај архивског материјала се погоршавао, што ће се видети после иселења из оронуле општинске зграде.

У седмој години свога рада (1958) Архив је усмено обавештен да ће морати напустити општинску зграду. (Та зграда је пре сто година била у својини Бошкв Тадића), Тек што се у тој оронулој згради био прво оскудно смештио, а после тога проширио у њеним приземним дућанима иселивши електрично предузеће, а остао се најстарији берберић Костом Дивљачовићем (један приземни дућанић). Архив је у априлу 1959. године иселио архивски фонд Ваљевског суда. Тај материјал је смештен у зграду некадашње приватне банке Ваљевске задруге, врло добро познате у преткумановској Србији и старој Југославији по томе што су је држали ваљевски радикали. Остале архивске фондове Архив је уселио у склониште стамбене зграде у улици „7. Јул“ број 3. Ово склониште доделила је Ваљевско општина, са чијом се

одлуком пређутно сагласно Срески народни одбор у Ваљеву. Архив се одупирао смештају драгоцених фондова у ово склониште. Чланови Савета Архива са управником на челу одлазили су у општину и срез тражећи да се додели одговарајући магацин, одупирали се оснивачу, али све то ништа није помогло. Изговори ваљевске општине били су одлучујући, а последице кобне по нашу културу.

Већ крајем 1959. године оснивач Архива Народни одбор среза Ваљево неизоставно је тражио од своје установе да преузме један део архивалија смештених у подруму зграде одбора⁴. Под притиском свога оснивача који је био дужан да настави преузимање архивалија укинутих срезова, Архив је у границама могућности притекао у помоћ оснивачу и после прописно извршене примопредаје већ 30. XII 1959. превезао у депо број два (склониште стамбене зграде у улици „7. јул“ број 3) архивалије укинутих среских одбора из Осечине, Уба, Лазаревца и Љига. На тај начин је оснивач био у стварној могућности да извршава своје законске обавезе око преузимања оног архивског материјала који је остао незаштићен од разних штеточина и тако прилично олакшао посао свом Архиву у Ваљеву. После неколико месеци избиле су на видело последице смештаја у влажном склоништу:

Народна Република Србија
ДРЖАВНИ АРХИВ СРЕЗА ВАЉЕВО

Бр. 01-208/1

6. IV. 1960. год.

Ваљево

ОДЕЛЕЊУ ЗА ДРУШТВЕНЕ СЛУЖБЕ НО СРЕЗА ВАЉЕВО

— Референту за школство просвету и културу —

Ваљево

Предмет: смештај архивског материјала

На дан 3. јуна 1960. године прегледан је архивски материјал смештен у склоништу стамбене зграде у улици „7. јули“ број 3 од стране службеника овога архива Димитрија Илића, Јеротија Вујића, Рада Јајнковића и Драгољуба Томића. Том приликом је констатовано да се на појединим корицама банкарских књига почео да хвата плесан. Ова појава је потекла свакако од влаге која се повећала за последња два месеца услед честих киша. Што се тиче материјала који нема омот од картона констатовано је да се плесан није појавила. Али услед повећања влажности која и од раније постоји потребно је мислити на магацин у који ће се сместити поменути материјал.

Државни архив среза Ваљево проветрава склониште у улици „7 јули“ број 3 У недељу 5 јуна ове године почео је проветравати ове просторије и у дане када установа не ради. Захваљујући топлијем и сувљем времену, последња два дана, примећено је да је патос (бетон) сувљи као и ваздух.

Сматрам, без обзира на просушивање времена и проветравање, да ипак треба тражити одговарајући смештај архивског материјала какав је у згради државног Архива среза Ваљево (ул. Карађорђева бр. 46) где је смештен фонд ваљевског суда. На тај начин банкарски материјал неће бити угрожен, а остали архивски материјал који буде довожен са подручја среза Ваљево имаће правилан смештај.

В. Д. Управника Државног архива Среза Ваљево⁵
Јеротије Н. Вујић
Ј. Н. Вујић, с. р.

После два дана Архив је примио неповољан одговор:

Народна Република Србија
НАРОДНИ ОДБОР ОПШТИНЕ ВАЉЕВО
Бр. 05-6094/1-1960
8. IV. 1960 године
Ваљево

ДРЖАВНОМ АРХИВУ СРЕЗА ВАЉЕВО

ВАЉЕВО

У вези вашег акта бр. 01-208/1 Од 6. IV. 1960. год. по питању обезбеђења других магацински просторија треба да се обратите писмено и усмено Комуналном одељењу НОО-а Ваљево, пошто срез не располаже никаквим просторијама за ове сврхе.

Можда би требало такође предузети неке мере на изоловању влаге и обезбеђењу архивског материјала у садашњим просторијама.

Са своје стране и ми ћемо бити у вези са Комуналним одељењем НОО-а Ваљево по овом питању.

СФ—СН1

Зам. Начелника
Одељења за друштвене службе
Бранко Ранисављевић
Б. Ранисављевић, с. р.

Архив је одмах упутио захтев Ваљевској општини:

Народна Република Србија
ДРЖАВНИ АРХИВ СРЕЗА ВАЉЕВО
Бр. 01-208/2
8. VI. 1960 год.
Ваљево

КОМУНАЛНОМ ОДЕЉЕЊУ НО — ОПШТИНЕ

ВАЉЕВО

Предмет: Влага у депоу Државног архива Среза Ваљево

Као што Вам је познато, априла 1959. године уселио је, на основу Ваше сагласности, Државни архив среза Ваљево један део архивског материјала у склониште стамбене зграде у улици „7. јули број 3“. Архив је у нужди прихватио ово склониште, мада је устаиовљен висок степен влажности у овом склоништу.

На дан 3. јуна 1960. године установила је инспекција овог Архива да је плесан, као последица влаге, покрила архивске књиге банкарског фонда. Потом се овај Архив обратио Одељењу за друштвене службе НО — Среза Ваљево и затражио други депо. Данас је Одељење за друштвене службе упутило овом Архиву акт 05 бр. 6094/1 у коме налаже нашој устави да се писмено и усмено обрати Комуналном одељењу НОО-а Ваљево, да би нам обезбедили друге, суве магацинске просторије.

Молимо Вас, ради обезбеђења историског материјала, потребно је да Државном архиву среза Ваљево обезбедите друге магацинске просторије, пошто је склониште у станбеној згради у улици „7. јули“ број 3 већ толико влажно да угрожава архивски материјал.

Одељење за друштвене службе НО-а Среза Ваљево стајаће у вези са Вама, па Вас молимо да нас о томе обавестите како би ускладили Ваше могућности са потребама Државног архива среза Ваљево.

В. Д. Управника Државног архива Среза Ваљево⁷
Јеротије Вујић
Јеротије Н. Вујић, с. р.

Ваљевска општина послала је поразан одговор:

Народна Република Србија
НАРОДНИ ОДБОР ОПШТИНЕ ВАЉЕВО
Бр. 05-8869/1-1960
18. VI. 1960 год.

Изворно
Државном архиву среза Ваљево
Ваљево

Предмет: Влага у депоу државног архива среза Ваљево

Теза: Ваш бр. 01-208/2 од 8. V. 1960

Повратком акта обавештавате се да станбени орган не располаже са пословним просторијама тако да би могао да врши дистрибуцију. Пословне просторије у друштвеној својини издају се у закуп путем јавног надметања, а пословне просторије у грађанској својини издају у закуп њихови сопственици. За сада нема изгледа да би се могле наћи просторије које се издају у закуп а могле би се употребити за смештај депоа Државног архива.

В. Д. Начелника Одељења за ком. и станб. послове⁸
Бранислав Матић
Б. Матић, с. р.

После неколико дана Ваљевски архив је упутно други захтев Ваљевској општини:

Народна Република Србија
ДРЖАВНИ АРХИВ СРЕЗА ВАЉЕВО
Бр. 01-233/1
30. VI. 1960 год.
Ваљево

ОДЕЉЕЊУ ЗА ДРУШТВЕНЕ СЛУЖБЕ НОО-е ВАЉЕВО

— Референту за школство провету и културу —

В А Љ Е В О

Предмет: Спасовање историског материјала од влаге и штеточина.

Као што Вам је познато, Државни архив среза Ваљево сместио је према решењу овдашње општине априла 1959 године око 2,5 вагона архивског материјала у склониште стамбене зграде у улици „7 јули“ број 3 у Ваљеву. У нужди да овај материјал оставио на пољу или у каквој шупи, Архив је и поред противљења станара ушао у склониште и свакодневно проветравао обе просторије у суседству Црвеног крста, који држи већ годинама млеко у праху.

Свакодневно проветравање ништа не помаже. Влага је прожела читав архивски материјал, па се плесан показала на корицама свих финансијских и других књига. Вама је познато да је свако склониште врло влажно, поготову данас када киша пада већ три месеца скоро без престанка. Интервенција у Народном одбору среза

Ваљево и у станбеном отсеку ове општине ради пресељења историјског материјала у друге, суве просторије до данас није уродила плодом. Зато смо принуђени, према инструкцијама НО среза Ваљево, да Вам се обратимо ради тога да овај случај изнесете пред Ваш Савет који ће проучити овај проблем, и ако је потребно, изнети пред Одбор ради решавања како би се сачувао историјски материјал од пропадања.

Поред влаге архивски материјал угрожавају и пацови. Ове штеточине подготвене од млека у праху Црвеног крста прелазе у склониште архива да грицкају папир историјских докумената: значи, са пудинга прелазе на архивску салату. Ова трагикомедија, јединствена у нашој Републици, може бити искључена ако Народни одбор општине у Ваљеву притекне у помоћ и уступи солидну зграду за смештај архивског-историјског материјала. Ваљевски крај са својом ослободилачком борбом у деветнаестом и двадесетом веку заслужује да се спасу сви његови споменици културе ради пружања нашој историографији поузданих, архивских података.

Дакле, од НО општине Ваљево једино зависи да ли ће архивски материјал XIX и XX века бити сачуван од влаге и штеточина.

В. Д. Управника Државног архива Среза Ваљево⁹
Јеротије Н. Вујић
Ј. Н. Вујић, с. р.

Ваљевска општина по другом пут одговара да наводно не може да помогне:

Народна Република Србија
Народни одбор општине Ваљево
Бр. 07-9957/1
5 септембра 1960 године
Ваљево

Предмет: Заштита историјског архива среза Ваљево

ДРЖАВНОМ АРХИВУ СРЕЗА ВАЉЕВО

В А Љ Е В О

Савет за културу НОО-е Ваљево, на својој седници од 15 јуна 1960 године, разматрао је Ваш захтев у вези заштите архивског материјала од влаге и других штеточина (пацова) који га уништавају и доводе у стање пропадања. Том приликом Савет је донео закључак да потражи могућност смештаја поменутог материјала у одговарајуће просторије и до данас у томе није било успеха да се ово питање реши, и поред тога нема за сада никаквих изгледа да се пронађу боље просторије за обезбеђење архивског материјала о чему се извештавате ради знања.

Смрт фашизму — Слобода народу!

В. Д. Начелника Одељења за друштвене службе¹⁰
Слободан Живковић
Сл. Живковић, с. р.

(Наставак у броју 4)

НАПОМЕНЕ

- 1 ИАВ (Историјски архив, Ваљево)
- 2 Исто
- 3 Исто

*Народна Република Србија
Народни Одбор Среза Ваљево
Број 7879
28. марта 1956. године
Ваљево*

Државном архиву Среза Ваљево

У смислу чл. 3 ст. 1 под з Закона о државним архивима („Службени Гласник НР Србије бр.4/51), чл. 5 Закона о надлежности народних општина и срезова у пословима уређеним републичким прописима прилог II, тач. 49 (Службени Гласник НР Србије бр. 59/55) и чл. 61 тач. 14 Закона о Народним одборима срезова, Народни одбор Среза Ваљево, на седници Среског већа од 28. марта 1956. године донео је

РЕШЕЊЕ

о преузимању у надлежност Народног одбора среза Градског државног архива у Ваљево

I. — Градски државни архив у Ваљево, који је — сходно чл. 6 Закона о државним архивима — до 1 септембра 1955 године био под руководством Народног одбора Градске општине Ваљево, прелази у надлежност Народног одбора среза Ваљево под називом „ДРЖАВНИ АРХИВ СРЕЗА ВАЉЕВО“.

II. — Преузимање Градског државног архива у Ваљево врши се са запосленим особљем затеченим на дан 1. септембра 1955. године.

ПРЕДСЕДНИК НАРОДНОГ ОДБОРА СРЕЗА

М. П.

*Живко Пауновић, с. р.
(Живко Пауновић)*

Тачност преписа потврђује

М. П.

СЕКРЕТАР НАРОДНОГ ОДБОРА СРЕЗА

*Мих. Урошевић, с. р.
(Мих. Урошевић)*

- 4 ИАВ
- 5 Исто
- 6 Исто
- 7 Исто
- 8 Исто
- 9 Исто
- 10 Исто